

Vertalen in de Nederlanden. Een cultuurgeschiedenis

Voorpublicatie, ingeleid door Ton Naaijkens

Eind september verscheen bij uitgeverij Boom *Vertalen in de Nederlanden. Een cultuurgeschiedenis*. Niet eerder werd de geschiedenis van het vertalen in Nederland en Vlaanderen uit de doeken gedaan. Deze allereerste vertaalgeschiedenis biedt een doorlopend overzicht waarin het verhaal verteld wordt over het vertalen in de Nederlanden van de middeleeuwen tot heden. Over elk van de vijf periodes waarin het boek is opgedeeld, wordt door een kenner een overkoepelende geschiedenis verteld, aangevuld met vignetten: markante gebeurtenissen, momenten en conflicten, portretten van vertalers en cijfermateriaal, en voorzien van een overvloed aan illustraties. *Vertalen in de Nederlanden* biedt volgens de flaptekst een nieuw en fascinerend beeld van wat vertalen vermag. Eindelijk krijgen we inzicht in hoe vertalers in Nederland en Vlaanderen werkten, in hun achtergronden, hun motieven en maatschappelijke positie. Een cultuurhistorische leemte wordt hier deskundig en prikkelend opgevuld. Dirk Schoenaers schreef het deel over de middeleeuwen, Theo Hermans behandelt de 17^e, Inger Leemans de 18^e en Cees Koster de 19^e eeuw. Ton Naaijkens verzorgde de vertaalgeschiedenis van de 20^e en 21^e eeuw. Uit zijn deel wordt hier een zogenaamd vignet voorgepubliceerd: de zogenaamde Baudelaire-rel van 1995.

De Baudelaire-rel

Niet alleen de toneelstukken van Aeschylus werden in 1995 dubbel vertaald en uitgegeven. Dat gold ook voor Baudelaire's *Les fleurs du mal*, waarvan ineens twee integrale vertalingen verschenen, van Petrus Hoosemans (*1951) bij de Historische Uitgeverij te Groningen en van Peter Verstegen bij Van Oorschot te Amsterdam: allebei onder de titel *De bloemen van het kwaad*. Anders dan bij de Griekse tragedies, waarbij het naast elkaar bestaan van twee vertalingen als culturele verrijking werd gezien, voltrok zich rond de befaamde Franse dichtbundel een ongekende, redelijk dubieuze rel, aangewakkerd door een aantal voorpublicaties. Beide vertalers wilden de eersten zijn, maar in het vuur van de strijd werd vergeten dat er al eerder een integrale vertaling in het Nederlands was verschenen: *De bloemen van den booze* van de hand van de Vlaming Bert Decorte uit 1946. De kranten repten al van de rel voordat de eerste uitgave in de winkel lag. Hoosemans was een paar maanden later dan Verstegen, maar toen waren de bakens in de media al verzet. Criticus Michaël Zeeman (1958-2009) maakte bezwaar tegen de wat hem betreft al te vaste cadans waarmee Verstegen Baudelaire presenteerde: 'padam-padampadam doet de tekstverwerker' (in *de Volkskrant* van 24 februari 1995). Zeeman kapittelde daarmee behalve de vertaalstijl die bekend was van het tijdschrift *De Tweede Ronde*, ook de haast waarmee deze versie op de markt was

gebracht. In *De Standaard* (26 mei 1995) vermoedde Marijke Arijs (*1961) dat Baudelaire zelf boos zou zijn geweest om deze ‘ondermaatse vertaling’; volgens haar was door Verstegen ook de verkeerde editie gebruikt en archaïseerde hij ten koste van de leesbaarheid, met als gevolg een duidelijk hogere moeilijkheidsgraad van de verzen.

Het was een moddergevecht: het ging om concurrerende edities, om de eerste te zijn met een integrale vertaling van een van de canonicste bundels uit de geschiedenis van de poëzie. Voor de uitgevers ging het om aandacht (lees: reclame voor de uitgeverij), verkoopcijfers en prestige. Voor de vertalers ging het om hun naam en status. Tal van recensies waarin de vertalingen besproken werden waren behalve kritisch ook opgewonden en navenant fel. De standpunten werden weliswaar gekoppeld aan vertaalopvattingen, maar hadden ook met smaak te maken en konden niet los gezien worden van de meespelende jalousie de *métier*. In ieder geval werden de twee vertalers zichzelf ook danig en haalden ze flink uit naar de concurrent, de een in de aanloop naar de publicatie van zijn eigen vertaling, de ander vanuit de triomf de eerste te zijn geweest. Ze hielden zich niet in, er vielen woorden als ‘onbenul’ en ‘miserabel’.

Zo’n pennentwist was niets nieuws, liet vertaalwetenschapper Raymond van den Broeck weten en hij wees op aloude debatten zoals dat tussen Matthew Arnold en Francis Newman. Maar daarin werden principes tot op de bodem uitgevochten, hoe tegengesteld ze ook waren. Hier was er eerder sprake van een niet-principiële discussie met persoonlijke kanten: de vertalingen verschilden van elkaar, maar waren volgens Van den Broeck tot stand gekomen op basis van vergelijkbare uitgangspunten. Soms benaderden de twee vertalingen elkaar zo dicht dat er over en weer beschuldigingen van plagiaat weerklonken. De rel onthulde dus meer over de verhoudingen in de vertaalwereld en haar media en ook iets over de kloof tussen Vlaanderen en Nederland. Maar het vertalen ging goed over de tong en uiteindelijk verschenen er gedegen vertaalkritieken, die het meningsverschil weliswaar niet beslechtten, maar wel enigszins relativeerden.

Van den Broeck vond de kritische uitlatingen van de twee vertalers in de media op zich gepast: als je je positie verdedigt spreekt de vertaling immers niet altijd voor zich. Hij pleitte er vooral voor om vertaalhistorisch besef te tonen en in zo’n discussie iets verder te kijken dan de waan van de dag. Daarbij liet hij toch doorschemeren dat de nieuwe vertalingen hem niet in alle opzichten bekoorden: ‘Als de bloemen van Baudelaire in een bodem van zogenaamd “neutraal” Nederlands worden verplant – ook al gebeurt dat met nog zo veel tuiniersvlijt als maar mogelijk is – treedt er onvermijdelijk “geurvervluchtiging” op.’ Zijn belangrijkste punt was niet gelegen in het vlakke Nederlands, maar in het feit dat de vertaling van 1946 vergeten werd, een teken van gebrekkig historisch besef.

In 1946 schilderde Teirlinck, die de versie van Decorte inleidde, de vertaler nog zo af:

Deze vertalingen zijn daarom zoo veel meer dan wat men onder vertalingen verstaat: zij zijn inderdaad een door den oorspronkelijken tekst gehypnotiseerde gehoorzaamheid, die uit een rechtstreeksch contact met de oorspronkelijke inspiratie is ontstaan, en de persoonlijkheid van den eersten dichter in het aandachtig en ontroerd wezen van den tweeden ontdubbelt en herhaalt.

Van die romantische opvatting was in 1995 niet veel meer te merken, ook niet toen de befaamde literatuurwetenschapper W. Bronzwaer (1936-1999) de vertalersstrijd wilde beslechten door te spreken van een gelijkspel: 'Verstegen-Hoosmans 1-1'. Hij schreef dat in een stuk dat stoelde op de gedachte dat de twee vertalingen toch gewoon naast elkaar verder konden bestaan en allebei hun verdiensten hadden. Dat dat niet ten koste hoefde te gaan van scherpe vertaalkritiek, was de winst die de rel had opgeleverd.

Zonder vertalingen had onze cultuur er heel anders uitgezien. De permanente invloed van de talen en culturen die ons omringen, heeft de cultuur van de Lage Landen gemaakt tot wat zij nu is: een internationale, meertalige en cultureel diverse omgeving waarvan vertalingen een prominent onderdeel uitmaken.

In *Vertalen in de Nederlanden* wordt beschreven wat en hoe er in de Nederlanden door de eeuwen heen vertaald is, wie daarbij betrokken waren en in hoeverre vertalingen van belang zijn geweest voor sociale en culturele veranderingen. Zowel het medische en juridische als het literaire en wetenschappelijke vertalen en de respectievelijke contexten worden uitgelicht, met vanzelfsprekend ook aandacht voor de vertalingen van de Bijbel.